לדמותה של רחל אמנו

חנן פורת ז"ל

כך עונים את המעוקות?!

נרא רחל כי לא ילדה ליעקב
נקנא רחל באחותה.
נאמר אל יעקב:
בה לי בנים ואם אין מתה אנכי.
חר אף יעקב ברחל ויאמר:
תחת אלוהים אנכי
שר מנע ממך פרי בטן. (בראשית ל', א-ב)

נו פסוקים טעונים וקשים אלה וליבנו מלא תמיהה: על מה ולמה חרה אף יעקב ברחל אשתו האמנם לא היה ער למצוקתה ולא חש בכאבה?

מעמיק להתבונן בנבכי נשמתו של אדם, מציין שתי סיבות לכך:
חת: רחל אכן בקשה מיעקב שיתפלל עליה, כדברי רבותינו בבראשית רבה (ע"א, ו') אבל דרישתה ל המותר לתפילה ראויה.
שבה כי באהבתו אותה ותענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא מות בצערה. "ויחר אף יעקב ברחל" - שאין תפילת צדיקים בידם שתישמע ותענה על פנים. ואמר לה שאינו תחת אלו-הים שיפקוד העקרות על כל פנים.
שניה: האיום וההפחדה העולים מדברי רחל:
אם אין מתה אנוכי", "שתמית עצמה בצער", ובעבור שדיברה כדרך געגועי נשים אהובות להפחידו במיתה חרה אפו.

פלל בלי לאיים

ת גדולים מלמדנו הרמב"ן:
חד: מהי תפילה ראויה ומהי תפילה שאינה ראויה.
חנונים ידבר רש.
חסד ולא להציב תביעות אולטימטיביות לפניו יתברך.
ים דבריו החריפים של רבי שמעון בן שטח לחוני המעגל העג עוגה סביבו, ואומר: איני זז מכאן מוריד גשמים לבניך.

לפי שאתה כופה כביכול על ריבון העולמים לעשות רצונך בעל כורחו, מבלי שתתעטף בענווה ותשיב אל ליבך כי עמקו מחשבותיו ממחשבותיך.

וכך כותב הראי"ה קוק:

ויודע הוא המתפלל הרענן למתוח את רצונו ולרומם את מאוויו במידה ובמשקל ... לא באימוץ עקשני של הפצרה חסרת דעת, ולא ברפיון המביא עצלתיים. (מוסר הקודש עמ' כ"ו)

והיסוד השני: אסור לאיים באלימות, ואף לא באלימות עצמית ובהתאבדות, גם אם אין מתכוונים אליה במלוא הרצינות וכל מגמתה ליצור "מאזן אימה".
העני והנכה אינו רשאי לאיים על העובדת הסוציאלית ועל פקיד הסעד שאם לא יענה מבוקשו יקפוץ מן הגג.
החייל השרוי במצוקה אינו רשאי לאיים על מפקדו שיירה בעצמו.
והמתיישב הדבק באדמתו ומוסר נפשו עליה, אינו רשאי לאיים על הבאים, שלא ביושר ולא בצדק, לפנותו מביתו כי יאבד עצמו לדעת חלילה.
כל "מאזן אימה" עלול לפתוח מעגל אלימות, שאחריתה מי ישורנו, ויש למנעו בעוד מועד, לפני שיהיה חלילה מאוחר.

"דברים טובים דברים ניחומים"

ואחר כל הדברים הנכוחים האלה, מותחים חז"ל ביקורת קשה על יעקב ואומרים:

אמר לו הקב"ה: כך עונים את המעוקות?!
(המעוקות- העקרות המצירות – 'מתנות כהונה')
(בראשית רבה ע"א, י')

ברם, האמנם סותרים דברי חכמים את הסבר הרמב"ן לחרון אפו של יעקב?
נחמה ליבוביץ בספרה עיונים ב"ספר בראשית" אכן נוטה להעמידם זה לעומת זה, והיא כותבת:

הרמב"ן משתדל ללמד זכות על יעקב ולבאר את התפרצותו... ואילו רבותינו חכמי המדרש דנים אותו לכף חובה ואינם מנסים להקל על אשמתו...

לאמיתו של דבר ראה שאין מחלוקת בהכרח, בין הרמב"ן לבין המדרש.
גם אם צודק יעקב ב'מה' שבדבריו הריהו שוגה ב'איך', ועדיין יש מקום למתוח ביקורת על דרך הביקורת, על הטון, על הסגנון ועל "שפת הגוף" שלה.
כשביקורת נאמרת בטון מעליב ופוגע, היא פוצעת את נפש השומע, בפרט בשעה שהוא שרוי במועקה. ומקשה עליו לקבל אותה.

איך להתייחס לסובל, השרוי במצוקה גם אם אינך מסכים עמו בכל, וגם אם אין דבריו נראים

להעמיד עצמך במקומו, ורק מתוך הזדהות נפשית עם מצוקתו, יש לך סיכוי לתקן, את מה
יך, שגוי בעמדתו או בדרך התנהגותו.

ם: "כך עונים את המעוקות"?! מהדהדת כ"קריאת כיון" עד סוף כל הדורות וכה דברה:
ל לב רחל – ברוך ואהבה!
והמושל על לב החלש וסובל – ברגישות ובתבונה!
איש הרוח על לב ירושלים וקרא אליה:
מלאה צבאה כי נרצה עוונה! (ישעיה מ')

עולמים על לב כנסת ישראל רעייתך האהובה:
ים טובים, דברים ניחומים.

תי לירושלים ברחמים ביתי יבנה בה! (זכריה א')

מעט מאורו של חנן

דף לימוד משפחתי לפרשת ויצא

מתורת חנן פורת • דמות החמ"ד תשפ"ז

"וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ, וַתֹּאמֶר אֶל יַעֲקֹב: הָבָה לִי בָנִים וְאִם אַיִן מֵתָה אָנֹכִי. וַיִּחַר אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר: הֲתַחַת אֱלֹקִים אָנֹכִי אֲשֶׁר מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי בָטֶן?" בראשית ל, א-ב

מאורו של חנן:

היסוד הלאומי של הדקדוק ומעקת אלישמע

המפגש הטעון בין יעקב לרחל, אשתו האהובה, מעורר תמיהה גדולה: מדוע חרה אפו של יעקב כל כך דווקא ברגע מצוקתה הגדול ביותר של רחל? חנן מעיין בפירושו של הרמב"ן ומחלץ ממנו שני יסודות מוסריים וחינוכיים עמוקים, המלווים אותנו מחיי הפרט אל חיי הכלל.

הרמב"ן מביא שתי סיבות לחרונו של יעקב:

① **חריגה מגבולות התפילה הראויה:** לפי המדרש, רחל לא ביקשה רק שיעקב יתפלל עליה, אלא תבעה ממנו שינהג כפי שנהג יצחק אביו – להתענות, ללבוש שק ואפר, וכביכול להכריח את השמיים להיענות לבקשתו מיד. יעקב מבהיר לה שתפילה אינה יכולה להפוך לתביעה מוחלטת.

② **סגנון של איום ומאזן אימה:** יעקב הזדעזע מן הסגנון המאיים שבדבריה, "וְאִם אַיִן – מֵתָה אָנֹכִי". אין מקום לאיומים ולהפחדות בתוך מערכת יחסים בריאה.

חנן מזקק מכאן שני יסודות לחיים:

היסוד הראשון - תפילה ובקשה ראויה: תפילה ובקשה אמיתית צריכות לנבוע מתוך ענווה, כבקשת חסד, ולא כתביעה כוחנית. חנן מצטט את הרב קוק בספרו 'מוסר אביך': "ויודע הוא המתפלל הרענן למתוח את רצונו ולרומם את מאוייו במידה ובמשקל... לא באימוץ עקשני של הפצרה חסרת דעת, ולא ברפיון המביא עצלתיים".

היסוד השני - מניעת מאזן אימה: אסור לאדם להשתמש באיומים ובאלימות - ואף לא באיום בפגיעה עצמית - כדי להשיג את מבוקשו. חנן משליך עיקרון זה על החברה שלנו כיום ומציב תביעה מוסרית־ציבורית: אזרח השרוי במצוקה אינו רשאי לאיים על עובד סוציאלי כי יפגע בעצמו אם לא תיענה בקשתו; וחייל אינו רשאי לאיים על מפקדו; ותושב הדבק באדמתו אינו רשאי להשתמש באיומים של הרס עצמי כלפי הבאים לפנותו. מאזן אימה מפתח מעגל אלימות מסוכן, ואילו ההדרכה המוסרית מחייבת אותנו לנהל שיח מתוך כבוד, הקשבה ושותפות.

ניצוץ של זהות

טיפוח נכסים ציוניים־דתיים למוסרית לא הקשורים אישיים

אחד האתגרים הגדולים של הזהות הציונית־דתית, שאותו הוביל חנן, הוא מושג ה"ממלכתיות המוסרית". גם ברגעים הקשים ביותר של כאב, פינוי יישובים או ויכוחים פוליטיים נוקבים, חנן התעקש תמיד על מניעת אלימות ועל שמירת שלמותו של הצבא והחברה בישראל.

הוא סירב להיכנע למאזן אימה ולאיומי הרס עצמי, מתוך הבנה עמוקה שמדינת ישראל היא ביתנו המשותף. פנאטיות ועקשנות חסרת דעת עלולות לפגוע במרקם הלאומי ואף להחריבו. דרכנו היא דרך של עמידה איתנה על עקרונות, אך מתוך שיח מוסרי, ענווה ותפילה רעננה המבקשת לבנות ולא להחריב.

> **"הֲתַחַת אֱלֹקִים אָנֹכִי"**
>
> הדרכת המוסר של התורה מלמדת אותנו לבטא את המצוקות העמוקות ביותר שלנו מתוך כבוד לזולת ואמונה בבורא, מבלי ליצור חורבן, ומתוך שאיפה מתמדת לבניין ולשותפות.

שיח משפחתי סביב שולחן השבת

במידה ובמשקל

הרב קוק מלמד אותנו לבקש דברים "במידה ובמשקל" - לא בעקשנות מוגזמת ולא מתוך ויתור עצלני. כיצד אנחנו מבקשים דברים זה מזה או מהורינו בבית? כיצד אפשר לבקש בדרך שאנו רוצים בלבד מבלי ויתורים?

שבירת מאזן האימה

יעקב מתנגד לאמירה "אִם אַיִן מֵתָה אָנֹכִי". מדוע לדעתכם שימוש באיומים – כמו: "אם לא תעשו מה שאני רוצה, אשבור את הכלים" או "אני לא מדבר אתכם יותר" – פוגע בקשר המשפחתי או החברתי? מהי הדרך היעילה להביע כעס או אכזבה בלי לאיים?

אחריות ציבורית

חנן מביא דוגמאות של חייל מול מפקד או אזרח מול עובד ציבור.
כיצד אנו יכולים להציב מחלוקות גדולות וקשות בחברה ישראלית מבלי להידרר למעקים של אלימות מילולית או פיזית? כיצד נוכל?

זהות בשטח

הזהות הציונית־דתית מחנכת אותנו לאחריות לאומית עמוקה ולשמירה על לכידות החברה. גם כאשר קיימים ויכוחים אידיאולוגיים קשים על דרכה של המדינה או על ההתיישבות, כיצד אנו שומרים על הגבולות המוסריים ולא שוברים את הכלים המשותפים של עמנו?
על פנים אנו מאחים את הקיום בבידוד, כדי להחזיק את ישראל?

פיני אפרתי | מנהל חינוכי "בית הציונות הדתית"

תשוקת האמהות

צא מוקדש מקום נרחב למסכת לידתם של בני יעקב, וקצב הלידות הינו כה מהיר ואינטנסיבי עד אילו ניצבים אנו על סף חדר לידה, ומידי שעה מציץ ראשה של המיילדת מן הפתח ומבשר: מזל ד ליעקב... והנה עוד אחד... ועוד אחד... ועוד אחד...

ר בקצב המסחרר, נדרשות גם השפחות להיות שותפות 'בחגיגה', ולמען האמת מעוררת שותפות : מילא בלהה – שפחת רחל, ניתנה ליעקב בשל עקרותה של רחל מתוך תקווה להבנות ממנה. שכבר ילדה ליעקב ארבעה בנים, מה ראתה למסור את זלפה ליעקב ולהכניס עוד צרה לביתה?

חש הרמב"ן, וכה דבריו המאלפים:

א ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה, והיא לא היתה עקרה תיבנה ממנה, ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן?

לא נצטרך לומר כי היו נביאות, יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים, ורצתה יהיה רוב בנים ממנה או משפחתה שהיא ברשותה, וכן יעקב, בעבור זה שמע אליה, יעמיד בנים רבים.

לה, הנראים ממבט ראשון כדרשה בעלמא, אינם אלא עומק פשוטו של מקרא, שהרי האבות היו מודעים היטב לשליחות שהוטלה עליהם, ולנגד עיניהם עמד דבר ה' הקורא לאברהם: גוי גדול" (י"ב, ב), וחוזר ומוסיף ביתר תוקף ליעקב: "והיה זרעך כעפר הארץ" (כ"ח, יד).

פוא שתודעה זו היא שהדריכה את רחל ולאה בתשוקתן להעמיד את שבטי י-ה, ולא קול המולה ה פרטי, קולטות אוזנינו, אלא משק כנפי ההיסטוריה ההומה "בחדר הלידה הלאומי", ומבשר לד" (תהילים כ"ב, לב)

בט זו יכולים אנו להבין לרוחה של רחל, הקוראת "הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי" (ל', א). בעומק נפשה, כי ראויה היא להיות שותפה בבניין האומה: "כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את ל" (רות ד', יא), ואם לא תיטול חלק בהעמדת שבטי י-ה, לא תמלא את ייעודה והרי היא חשובה

אם נוכל לתאר את עם ישראל ללא יוסף ובנימין, בני רחל, וללא כוחותיהם המיוחדים הנדרשים ומה?

לעומת "חוה"

אף המימד הלאומי הניכר בברור בפרשה, איננו יכולים להתעלם מהפן האישי שבעקרותה של
קא רובד זה, הופך את זעקת הכאב הפרטית של רחל לזעקתן של כל העקרות בכל הדורות.
ץ לבנו בשמענו את גערתו של יעקב ברחל:

חר אף יעקב ברחל ויאמר:

תחת אלוהים אנכיאשר מנע ממך פרי בטן? (ל, ב)

ם על מה יצא קצפו?

קודם "כך עונים על מועקות" עמדנו על דברי הרמב"ן הרואה בדבריו הבוטים של יעקב, ביקורת
ה"אולטימטיבי" של רחל ועל איומה המרומז בהתאבדות כביכול: אך הפעם נטה אוזנינו לדברי
ראמה, בעל 'ספר העקידה', אשר לדעתו, לא רק סגנונה של רחל היה צורם, אלא עצם השקפת
צומצמת על תכלית האשה בעולם.

ספרו "עקדת יצחק" בשער התשיעי:

נה בשני השמות "אשה" ו"חוה", נתבאר שיש לאשה שתי תכליות.

אחד: מה שיורה השם 'אשה' – 'כי מאיש לוקחה', וכמוהו תוכל להבין ולהשכיל כדברי
כל וחסידות... והשני: עניין ההולדה והיותה כלי ללידה וגידול בנים, כאשר יודה עליה
שם 'חוה' - 'כי היא היתה אם כל חי'.

נה תהיה האשה כאשר לא תלד, מנועה מהתכלית הקטן (השני), אך תישאר להרע או
היטיב, כמו האיש אשר לא יוליד... כי וודאי תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים. על
ן חרה אפו של יעקב ברחל כאשר אמרה: "ואם אין מתה אנכי", לגעור בה ולהשכילה
זה העניין הנכבד...

"בעל העקידה" האלה, מביאה נחמה ליבוביץ בספרה "עיונים בפרשת השבוע" ומוסיפה בחן

דברי בעל העקידה, ראתה רחל בגעגועיה לילד את כל עולמה, ובלעדיו אין חייה חיים,
רי זו בגידה בתפקיד, והשתמטות מן החובות המוטלות עליה בהיותה אדם.

ה מי ידע?

יתן היה לחתום בדברים אלה, אך התמונה לא תהא שלמה אם לא אצרף להם שיחה אישית
עם נחמה על דברי "בעל העקידה".

היה זה לפני שנים רבות: נחמה עליה השלום, היתה מטריחה את עצמה לבוא מידי שבוע לכפר עציון, ללמד את ציבור החברים 'פרשת השבוע', ובהגיעה לפרשת ויצא, הביאה את דברי "בעל העקידה" על ההבדל בין "אשה" ל"חוה".
באותה שעה חשתי לפי תומי כי דברים אלה הולמים להפליא את דמותה של נחמה עצמה, שלא זכתה אמנם לפרי בטן כל חייה, אך זכתה "להבין ולהשכיל בדברי שכל וחסידות", והעמידה תלמידים הרבה לתורה ולהוראה.
לאחר השיעור הסעתי אותה לביתה, ובדרך הרהבתי עוז להודות לה על השיעור, אגב רמיזה על הדמיון שבין דברי "בעל העקידה" לבין דמותה שלה.
נחמה האזינה בשתיקה לדברי, אך לפתע קטעה אותם ואמרה בקול ספוג כאב:
"...אבל האמת היא, שיעקב לא הבין כלל את רחל, וגם 'בעל העקידה' לא התחיל להבין מה זאת אשה..."
אמרה ולא יספה, ואני שמעתי בשתיקתה, את קולה הנוזף בי ואומר: "...וגם אתה אינך מבין, ולעולם לא תבין זאת... כי אינך אשה!"

***

לא כאן המקום להעמיק בהבדלים העמוקים הנובעים מהמבנה הביולוגי והנפשי השונה שבין איש לאשה. אך מדבריה של נחמה למדתי עד כמה עלינו להיות רגישים בהתייחסות לכאב הזולת, ובפרט – בן המין השני, ובכמה ענווה עלינו להתעטף בבואנו להתיימר לרדת לסוף דעתו... ועוד להטיף לו מוסר...
יעמדו נא לנגד עינינו דברי חכמים במדרש רבה (ע"א, ו), התובעים את עלבונה של רחל, במילים פשוטות ונוקבות:

אמר לו הקב"ה: כך עונים את המועקות?!

ברם, אחר כל הדברים האלה, נחשפת בפנינו בהמשך הפרק נקודה נוספת, הנוסכת אור חדש בפרשה טעונה זו.
הכתוב מעיד כי לאחר שנולדו כל בני לאה ואף בני השפחות-בלהה וזלפה, לא שכח ריבונו של עולם את רחל 'המועקה':

ויזכר אלוהים את רחל
וישמע אליה אלוהים
ויפתח את רחמה. (ל', כב)

סודה של רחל

עקב, בשכבו על ערש דווי במצרים, פוקד אותו יוסף בנו פעמיים ב"ביקור חולים".
שון, מצווה יעקב על יוסף לקברו במקום קבורות אבותיו במערת המכפלה, ואילו במפגש השני
אותו בבכורה.
ע מזכיר יעקב נשכחות, ומספר על דבר שאירע לפני שנים רבות:
י בבואי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך
וד כברת ארץ לבא אפרתה.
קברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם. (מ"ח ז)

ל זיכרונות אלה? הן אין דרכה של תורה לעסוק בנוסטלגיה בעלמא.
בו חז"ל, מביא כתשובה לכך מדרש אגדה עליו התחנכו דורות רבים ובו מצאו ניחומים:
- אמר יעקב ליוסף:
על פי שאני מטריח עליך להוליכני להיקבר בארץ כנען, ולא כך עשיתי לאמך, ולא
לכתיה אפילו לבית לחם... וידעתי שיש בלבך עלי. אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה
. שתהא עזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים שם יצאה רחל על קברה
כה ומבקשת עליהם רחמים. שנאמר: "קול ברמה נשמע...רחל מבכה על בניה"
קב"ה משיבה: "יש שכר לפעולתך נאום ה'... ושבו בנים לגבולם".

ירושו לתורה אף מדייק ומוצא רמז למדרש פיוטי זה בפשוטו של מקרא:
מא זהו שאמר הכתוב: "מתה עלי רחל בדרך... ואקברה שם בדרך..."
מר - בדרך אשר יעברו בה בניה- שם קברתיה.

ן יש לשאול על פירוש זה, הבא לציין את ההבדל בין קבורת רחל לקבורת שאר האבות, מדוע
ו הדברים בביקור שני, ולא בביקור הראשון בעת בקשתו של יעקב לקברו במערת המכפלה?

האם"

פתח להבנת הסיפור על מות רחל, נעוץ דווקא בפסוקים הסמוכים לו, בעניין בני יוסף.

יעקב מדגיש בפתח דבריו ליוסף, כי לאחר שכבר נולדו כל בניו (ואף בנימין כבר היה ברחם אמו) הבטיחו הקב"ה:

הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים (מ"ח, ג)

יעקב הבין ברכה זו כפשוטה, שעתיד הוא להעמיד עוד בנים, אבל - כלשון רש"י -

כיון ששוב לא נולד לי בן, לְמָדני (הקב"ה) שעתיד אחד משבטי להיחלק, ועתה אותה מתנה אני נותן לך, ולפיכך: "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי" (מ"ח ה).

- ואם תשאלני - מוסיף כביכול יעקב וממתיק סוד - מדוע לא קיימתי את צוואת ה' כפשוטה, ולא השתדלתי בעצמי בפריה ורביה? דע לך כי לא רציתי בן נוסף אלא מרחל אמך, אשר אותה כה אהבתי, אבל בעת לידת בנימין "מתה עלי רחל" ועם מותה עלי מת גם בי דבר מה, ומכאן ואילך לא רציתי, ואולי גם לא יכולתי, להביא עוד ילדים לעולם מנשותי האחרות.

את הבטחת הקב"ה להעמיד עוד שבטים, מבקש אני אפוא להגשים באמצעותך:

ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים
עד בואי אליך מצרימה לי הם.
אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי.

***

פירוש זה, המכוון לפשוטו של מקרא, אין בו אמנם כדי לענות על הפרוט הנרחב הנוגע למקום קבורת רחל, ועדיין זקוקים אנו לדברי המדרש שהובאו ברש"י. אך לאמיתו של דבר חושפים הפשט והדרש גם יחד את סוד נשמתה של רחל.

יעקב אבינו, אשר אטם את אוזניו לשוועת רחל בהיותה עקרה ואף ייסרה בדברים על דבריה הבוטים: "הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי" (ל' א, ועיין ברמב"ן שם), זכה לגלות מתוך ייסורים ומכאובים כי צדקה רחל ממנו.

לכל אדם יש 'נקודה פנימית' שהיא תמצית נשמתו, ובלעדיה אין חייו חיים.

רחל היא "אם- האם" ונקודתה הפנימית היא האמהות. ולפיכך זעקת עקרותה,מכאובי הריונה ובכיה על בניה, היו למופת לכנסת ישראל ולאם היהודיה בכל הדורות.

עתה - לאחר שהפנים יעקב נקודה זו במות רחל, ראה לעצמו חובה להגשים את צוואתה בשני מסלולים: האחד באמצעות יוסף, אשר בניו יימנו על שבטי י-ה. והשני באמצעות מקום קבורתה על אם הדרך, אשר משם תשא קולה בבכי "על בניה כי איננו" ולא תחדל מלבכות עד תשמע קול מבשר: "ושבו בנים לגבולם".

הרמתם יד?!

הפך בתקופה האחרונה מטרה להתקפות בלתי פוסקות של פורעים ערביים השואפים להשחיתו
ת זכרו. אמנם מן הסתם אין פראי אדם אלה מכירים את פסוקי הנחמה שבירמיה, אבל 'מזלם'
ם, כי כל עוד ישמע קול בכיה של רחל לא תהיה להם מנוחה, והדבר טורף את דעתם, ומדיר שינה

דעו כל המבקשים לשלוח יד בקבר רחל וכל הזוממים לעקור בנים מגבולם, כי לא כנגד מתנחלים
ם' או פוליטיקאים קטנים הם מרימים יד, אלא כנגד רחל אימנו העורגת ומצפה לבניה, וכנגד
מים המבשר באוזניה:

מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה
כי יש שכר לפעולתך נאום ה' ושבו מארץ אויב
יש תקוה לאחריתך נאום ה' - ושבו בנים לגבולם.

בש חציר נבל ציץ ודבר אלו-הינו יקום לעולם.

מעט מן האור, פרשת ויחי

"סודה של רחל"

נקודתו הפנימית של כל אדם

ויעקב אבינו, אם נקבל את פירושו של הרמב"ן שהוא מבקר את רחל על בקשתה וכביכול על האיום באלימות, לא זאת כוונת רחל.

כשרחל אומרת: "הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי", אין הכוונה: ואם אין, אני אתאבד.

לכל איש יש שם, ולכל אדם יש את הנקודה המיוחדת שלו, הנקודה המיוחדת שהוא צריך להאיר בעולם. זה עומק דבריו של הלל הזקן: "אם אין אני לי, מי לי". זה לא שחצנות: "אם אין אני לי, מי לי", אגוצנטריות. כך פירש הרבי הזקן מגור: אם אין אני לי – אם אני לא אעשה את התפקיד המוטל עליי, מי יעשה אותו? הלא אני, יש לי את הנקודה המיוחדת שלי בעולם שאף אחד אחר לא מסוגל לעשות. כמו שאומרים חכמים, שלכל אדם יש את האות המיוחדת שלו בתורה. אני כשלעצמי מה אני, מה שווה אות אחת, אבל אני – לכל אחד יש.

על אחת כמה וכמה לאבות ולאימהות, שכל אחד סלל דרך משלו בעבודת השם, ולכל אחד יש נקודה מיוחדת שהוא מאיר בעולם. אברהם – החסד, ויצחק – הגבורה, ויעקב – התפארת, וכדומה. וגם לאימהות.

זעקת האימהות של רחל

מה הנקודה המיוחדת של רחל?

הנקודה המיוחדת של רחל היא זעקת האימהות, התשוקה לבנים. קודם כל ברמה האישית, הפשוטה ביותר: ההכרה של האישה שהיא נועדה להעמיד בנים ובני בנים. והיא חשה את זה הרבה יותר מהגבר, מעצמה, מבשרה. כמו שהחכמים זכרונם לברכה, מי שזוכר את השיעור בספר שמואל, אומרת חנה... חנה היא מדברת על ליבה: "דדים אלה שנתת לי לא להניק בהם? תן לי בן ואניק בהם".

תחושת האמ... זעקת האימהות, שאנחנו כגברים מתקשים להבין אותה עד ועומק, ובמיוחד אצל האישה, היא דבר שהוא באמת ממהות. ורחל מבטאת אותו, מייצגת אותו, גם בתשוקה שלה ללידתו של יוסף, וגם אחר כך כשהיא אומרת "יוסף השם לי בן אחר", וגם בעובדה שהיא נופחת את נשמתה בשעה שהיא יולדת את בנימין, בצאת נפשה כי מתה.

בניין בית ישראל והאומה

אבל זה לא רק בהיבט האישי, אף על פי שההיבט האישי כשלעצמו הוא חזק מאוד והוא גם היבט כל... ההיבט האישי ביותר הוא הכללי ביותר, כי זה נכון לגבי כל בית וכל משפחה, יהודים וגויים. אבל הבנת העומק של תשוקת האימהות, מי שלא מבין אותה הוא אטום. אפילו נגיד אלקנה, נקח לדוגמה, בסיפור על חנה ואלקנה, שהוא לא כמו יעקב אומר... זה סיפור די דומה, נכון? גם שם יש פנינה וחנה, וזאת יש לה ילדים וזאת אין לה ילדים, וחנה בוכה וחנה זועקת. אז אלקנה אומר: "חנה, חנה, למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך? הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים". אז כאן אלקנה דווקא מדבר בסגנון

רך, חומל, ובכל זאת חנה לא עונה לו, מפני שהיא אומרת 'מה הוא מבין', עם כל הכבוד. מה אתה חושב, "אנכי טוב לך"... זה נכון שיש לה בעל שאוהב אותה, אבל זה לא בא במקום התשוקה שלה לאימהות, תשוקת האימהות. אז זה נכון ברמה האישית.

אבל יש פה גם גבוה מעל גבוה, הרמה הלאומית. הלא זה ברור שאנחנו נמצאים כאן במשפחה שיודעת את ייעודה ואת תפקידה לבנות את בית ישראל. זה לא דרשות חז"ל, זה עומק הפשט. כבר אומרים לאברהם אבינו "ואעשך לגוי גדול", וליעקב אומרים "והיה זרעך כעפר הארץ, ופרצת". חלום הסולם. יעקב בשעה שהוא מעמיד, וגם כל הפרשה הזאת, פרשת ויצא, שעוסקת בבניין בית ישראל, זה ברור שאנחנו עוסקים כאן בהתחלת בניינו של עם.

ורחל אמנו, כמו לאה אחותה, משתוקקת וחשה שייעודה להיות שותפה בבניין האומה. ואם היא לא תהיה שותפה ולא תיתן את חלקה, "למה זה אנכי?". אז מה יהודי בעולם? "ואם אין מתה אנכי" – לא מלאת יהודי. זאת אומרת, רחל מרגישה בעומק ליבה שזהו ייעודה, ולכן היא אומרת "ואם אין מתה אנכי". זה לא געגועי אנשים להפחידו במיתה, כמו שאומר הרמב"ן. הרמב"ן אמנם מפרש את זה כך לפי עניינו של יעקב, וייתכן שבאמת באשר ליעקב, צודק הרמב"ן שכך יעקב תפס. אבל אנחנו עכשיו מנסים להבין את שורש נשמתה של רחל. שורש נשמתה של רחל הוא במקום אחר. איך ייראה בית ישראל אם אני לא אהיה שותפה, אם לא אביא את יוסף ובנימין? איך ייראה עם ישראל בלי כל שבטי יה?

זו המשמעות העמוקה של דבריה של רחל, ואני שוב אומר, זאת לא דרשה, זה עומק הפשט למי שקורא שם ומבין את העניין הזה של התודעה של האבות שהולכים כעת להקים אומה, ובעיקר תודעתו של יעקב שתהא מיטתו שלמה ושכל בניו יהיו אחר כך, כמו שהוא מברך אותם באחרית ימיו, וכבר רואה את נחלת הארץ והכל. זה המשמעות של הדברים של רחל, "ואם אין מתה אנכי".

"אם האם" של עם ישראל

ועל כן, מפני שהנקודה המיוחדת של רחל, שהיא "אם האם". ואם תשימו לב באמת, שבזכותה של רחל גם נושא יעקב את לאה, בזכות רחל – לאה. שהרי רק מתוך אותה הרמה של לבן הארמי, שהעניינים התגלגלו משמיים, אבל שרחל הייתה שותפה בה, בזה שהיא מסרה את סימניה לאחותה, או על כל פנים לא ערערה על כך שיעקב נושא את לאה, רק בזכות זאת יש לנו את שבטי ישראל.

ולכן כש... הנביא ירמיהו, בדבר השם, מבקש לבטא את הכאב הגדול על גלות עם ישראל מארצו ועל הבנים שגלו מעל שולחן אביהם, אז מי היא זאת שמייצגת ושמבטאת את, את עוצמת הכאב? רחל. כה אמר השם: "קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה, מאנה להנחם על בניה כי איננו".

למה דווקא רחל? מה עם לאה? מה עם השפחות? מה עם האבות והאימהות? מה עם משה רעיה מהימנא? דבר מדהים, מכולם דווקא רחל אמנו נבחרת להיות זאת שנושאת את קולה בבכי, נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה, מאנה להנחם על בניה כי איננו.

שימו לב דרך אגב: "מאנה להנחם על בניה", לשון רבים. "כי איננו", לשון יחיד. מה פשר המעבר הזה מרבים ליחיד? תשאלו את המפרשים. נו, מי רוצה לענות? סתם ככה טעות סופר? סתם ככה אי דיוק בלשון של ירמיהו הנביא?

חברים יקרים, בשביל רחל כל ילד הוא בן יחיד. "מאנה להנחם על בניה", כולם, "כי איננו" – כל אחד ואחד. מספיק שילד אחד חסר, שאחד נמצא בגלות, בין באונס בין מרצון, שהוא נמצא באיזשהו מקום אבוד, רחל לא מפסיקה לבכות.

תמלול

השיעור: רפי קפלן

<u>על בכי חנה ורחל אמנו בהפטרה של יום ב' של ראש השנה</u>

הרצאה בכנס נשים

חלק א'

תפילה, בכיית חנה והתעוררות הנשים

פתיחה: ענווה מול הציבור והתעוררות נשים

כמעט הייתי מבקש לומר, כמו בתפילתו של שליח הציבור לפני חזרת הש"ץ: "הנני העני ממעש, נרעד ונפחד" מהמעמד. בשעה שעברה הייתי בשיעור לבנים. גם שם, צריך לומר, היה ציבור גדול והאנשים ישבו אפילו על הרצפה. אבל כנראה שהתקיים "ואת עלית על כולנה".

וזה בוודאי לא לכבודי ולא לכבוד בני אבא, אלא באמת מפני שיש התעוררות כזאת של נשים שהולכות כביכול לדרור כמו האישה הגדולה משונם, עליה כתבתי לא מכבר, שהולכת אל אלישע בחודש ובשבת, ולעיתים גם ביום שלא חודש ולא שבת.

התופעה הזאת הייתה מאז ומתמיד בישראל. והנביאה נראתה כשהיא נצבת פתח אוהל מועד, קיבלה ביטוי מיוחד שאינני יודע אם היה כדוגמתו אי פעם בתולדות ישראל בדור האחרון. ואני מבקש, בהמשך הדברים, לדבר על התופעה הזאת ולנסות להבין מה מסתתר מאחוריה, מלבד הזכות האישית של כל אחת ואחת שבאה ומבקשת תורה ואמונה.

פסוקי הנחמה מירמיהו ותפילה לשלום ההתיישבות

אני מבקש לפתוח בפסוקים היקרים והלוכדים את הלב, שמדברי הנחמה של ספר ירמיהו, אותם פסוקים שקראנו אותם בראש השנה, והם יפהפיים לכל הימים הנוראים, יפהפיים במיוחד לימים הנוראים שבהם אנו מצויים. לא רק הימים האלה שבין ראש השנה ליום הכיפורים, אלא כל התקופה הזאת, על כל מוראותיה, על כל חרדותיה, על כל ניסיונותיה, משבריה, וגם אתגריה. המבחנים והאתגרים שבהם חסדי השם נראים.

ודווקא משום כך, אני מוצא לנכון, לפני שאנחנו פותחים בעיונים עצמם, והזמן מאוד מצומצם, מקווה שנצליח ויהיו הדברים מבחינת "מועט המחזיק את המרובה", אני רוצה לפתוח לפניכם בתפילה. תפילה שהומה בלבותיהם בעצם כמעט כל אחד ואחת ממאמינים שמבקשים כבוד לעמך, שמחה לארצך, ששון לעירך, ולבם הומה בימים אלה ומבקש כנגד הגזרות שהם מתרגשות לבוא על אחינו היושבים ביהודה, שומרון, ובחבל עזה, ובמיוחד אנשי גוש קטיף וצפון השומרון, שמבקשים חס וחלילה לעקור אותם מביתם ומגרשם ומאדמתם.

כוח תפילתן של נשים ולימוד מחנה

כלל גדול לימדו אותנו חכמים, שריבונו של עולם לא ימאס תפילת רבים. ואינה דומה תפילת היחיד לתפילת רבים. ואינה דומה גם תפילת הרבים בכל שאר ימות השנה לתפילה שנאמרת בין ראש השנה ליום הכיפורים. "דרשו ה'

בהמצאו, קראוהו בהיותו קרוב" - אלו הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, כדברי הגמרא במסכת יבמות.

ולכן אני חושב, שתפילת רבים, כן כן, גם רבות, אנא, לא נזלזל חלילה בכוח זה של כוח תפילתן של נשים! שדווקא מפני שליבן, לב אישה, ודמעתה מצויה, שערי דמעות לא ננעלים לפניהם. וכפי שנלמד מתפילתה של חנה, שגם את פסוקיה קוראים בראש השנה.

ומחנה ממרת נפש, ותתפלל על ה' ובכה תבכה, ומחנה אנחנו לומדים את ההלכות הגדולות של התפילה, ביטוי מופלא יש בגמרא במסכת ברכות: "כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה". כמה הלכות, כמו שהיית אומר, גדולות, אפשר ללמוד מאותם פסוקים של חנה.

חנה היא מלמדת אותנו הלכות תפילה. וממנה אנחנו לומדים: "רק חנה היא מדברת על לבה" - מכאן למתפלל צריך שיכוון לבו. "רק שפתיה נעות" - מכאן למתפלל שצריך שיחתוך בשפתיו. "וקולה לא ישמע" - מכאן למתפלל שאסור שיגביה קולו. את ההלכות האלה לומדים כל הגברים, כל תלמידי החכמים והצדיקים מחנה, אם שמואל. ללמדך המעלה הגדולה של תפילת נשים.

קריאת התפילה לשלום ההתיישבות

ולכן אני רוצה לקרוא בפניכם מבחר הדברים, תפילה לשלום ההתיישבות, שזכיתי נכון... הרבה... סערת נפש, והיא באמת זכתה גם להסכמתם של הרבנים החשובים, כמו הרב דרוקמן, הרב שלמה אבינר, הרב יעקב אריאל, הרב חנניה כהן ועוד. ורבי מרדכי אליהו אף ביקש לומר אותה ב"אלוקי נצור".

ועכשיו לאחרונה יצאה בהוצאת מכון מאיר, בהוצאה מרהיבת עין. ובאמת אני רוצה לזכות אתכן לשאוף כציבור בכל מקום שאפשר לומר את התפילה הזאת ליד התפילה לשלום המדינה בעת תפילת יום הכיפורים. וזו לשון התפילה, ואתם תענו אמן:

"אבינו שבשמים, צור ישראל וגואלו, ברך את בניך אוהביך היושבים בכל מרחבי ארץ קדשך, ומחוננים את עפרה מנגב ועד גולן ומירדן עד ים. ובהם בניך היקרים הנאחזים במסירות ובהתמדה בחבלי יהודה, שומרון וחבל עזה.

אבינו מלכנו, השב שבות עמו ומשיב בנים לגבולם, אנא, חזק את רוחם ואמץ את לבם לעמוד איתן נוכח אויבינו הקמים עלינו לבקש את נפשנו. וְהָפֵר כָּל חַוּשְׁבִים עֲלֵיהֶם רָעָה, לַעֲקוֹר אותם מִנַּחֲלָתָם, מהרה הפֵּר עצתם וקלקל מחשבתם, למען יחלצון ידידיך ויהיו על הֶבְטַח בְּאַרְצָם.

ריבונו של עולם, הודה ששיש לך אהובים בעולמך, וקים בנו את הדבר שהבטחתנו על ידי עמוס נביאך: 'וּנְטַעְתִּים עַל אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם'."

גם הביטוי המיוחד הזה: "ריבונו של עולם, הודה שיש לך אהובים בעולמך", הוא לא איזה המצאה שפתית. הביטוי מופיע בגמרא במסכת תענית, שם מסופר על נקדימון בן גוריון שהתפלל שיירדו גשמים ועלו רגלים, והתעננו עננו המים. הגמרא מספרת שמה שהוא נכנס לבית המקדש שהיה אז קיים, מתעטף

כשהוא עצוב ועמד לפניו בתפילה ואמר: "ריבונו של עולם, הודע שיש לך אהובים בעולמך". תגלה! בתפילת יום הכיפורים יש באחד הפיוטים: "תגלה לכל אהבתך".

וכאן אנחנו אומרים באופן מיוחד, לא רק על עצמנו, אלא בראש ובראשונה, באמת, על האנשים שהגזירה הזאת מרחפת על ראשם, כל זמן שאני חושב ומתמלא צמרמורת. עובדי אדמה, דבקים בארץ ישראל, מוסרים נפשם למענה מול כל הקסאמים והפצמ"רים, משכימים ומעריבים בבתי כנסת, תינוקות של בית רבן... ריבונו של עולם, הודע שיש לך אהובים בעולמך! ותגלה לכל את אהבתם, ובבשעה שמקוננת הגזירה המרחפת על ראשם, והם יזדקפו את קומתם, ויחזקו את ידיהם, וירשו את הבית על אדמתם.

נבואת ירמיהו: בכי רחל אמנו

בדיוק עליהם ועל שיקומם ועלינו כולנו נושאת רחל אמנו, שהיא בעצם בת דמותה של כנסת ישראל. תפילת רחל ותיקון רחל, רחל האם היא גם הבואה של כנסת ישראל כולה, על פי מסורת חכמים, ובעיקר תורת הסוד. ועליהם היא נושאת תפילה, ו... "קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים".

הדברים האלה קראנו כאמור בראש השנה, והדף נמצא לפניכם. אז מתוך נבואת הנחמה הגדולה של ירמיהו, אני רוצה לקרוא באמת מן הפסוקים הללו, פסוק ט"ו, ולהעיר כמה דברים על קצה המזלג:

"כֹּה אָמַר ה' קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ מֵאֲנָה לְנֻחֵם עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ. כֹּה אָמַר ה' מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדְּמָעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב. וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם. שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד הֲשִׁיבֵנִי וְאָשׁוּבָה כִּי אַתָּה ה' אֱלֹהָי. כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי. הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים כִּי מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם ה'. הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים שִׂמִי לָךְ תַּמְרוּרִים שִׁיתִי לִבֵּךְ לַמְסִלָּה דֶּרֶךְ הָלָכְתְּ שׁוּבִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל שׁוּבִי אֶל עָרַיִךְ אֵלֶּה. עַד מָתַי תִּתְחַמָּקִין הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה כִּי בָרָא ה' חָדָשָׁה בָּאָרֶץ נְקֵבָה תְּסוֹבֵב גָּבֶר".

נחתום את הקריאה עד כאן, בבשורה הפמיניסטית הזאת של "נקבה תסובב גבר", ועליה נעמוד בהמשך.

החיבור הפשוט אל פסוקי התנ"ך והקול ברמה

ברשותכם, משהו ואני אומר, שוב, תמיד אנחנו מרגישים עצמנו קטנים מול עוצמתם של הפסוקים, והדברים שאנו אומרים הם מבחינת הערהכאילו שמשמשת רקע לקריאה של הדברים כמות שהם. דעו לכם שעיקר לימוד תנ"ך ובכלל, לימוד תורה – זה להתחבר אל הפסוקים. להיכנס אליהם.

הפירושים, ההסברים, הרקע – זה מבחינת עיון תפילה. כמו עיון תורה, עיון שמקדים. אבל העיקר זה החיבור כמות שהוא. בחסידות אומרים על הפסוק שנאמר בנוח: "בֹּא אַתָּה וְכָל בֵּיתְךָ אֶל הַתֵּבָה" - שאדם קורא תיבה בתורה, הוא צריך להיכנס אליה הוא וכל ביתו. "בא אתה וכל ביתך". כך אמר, אחד הדברים

שגילה ר' מורדכי מליבביץ'. היה שם איזה מתנגד כזה, מפקפק, אז הוא אומר: "אבל מה לעשות אם התיבה קטנה ואני גדול?" ענה לו ר' מרדכי: "מי שחושב שהוא יותר גדול מהתיבה, אין לנו עסק איתו". "בוא אתה וכל ביתך אל התיבה".

"קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים". בכייתה של רחל "בתימורים" נשמעה... שימו לב, לא כתוב "בָּרָמָה", אלא "בְּרָמָה". מי שמתרגם, יונתן: "קול ברומא אשתמע". דהיינו... הנה זה מובא: תרגום יונתן: "קול ברומא אשתמע, בְּרוֹם הֲלָא בְּרוֹם עָלְמָא" - במופשט של עולם.

מכאן גם למדנו מאיפה נושאת רחל קוֹלה, לא מדובר פה על העיר הרמה. אילו היה מדובר בה, היה צריך להיות כתוב "קול בָּרָמָה", דהיינו "בָּ-רמה", שזה שמה של העיר המקראית. אבל נשאיר את הדברים, חברי הטוב ד"ר יואל אליצור, איש עפרה, שאף על פי שהוא איש עפרה, ובימים ראשונים היו סבורים שמקום קבר רחל – כמו כמה וכמה עשרות, עשרות מחקרים מודרניים שמבקשים לקבוע אותה מצפון לירושלים – "אחרי שובי ניחמתי", כי הוא בעצמו חזר ואמר: קבר רחל – מקומו מונח. זוהי המסורת הנכונה יותר. לא רק בגלל המסורת, אלא גם בגלל הניסוח בפסוקים. וכך הוא גם דחה את הפרשנות שלפיה "קול ברמה" מלמד על העיר רמה, ולא העיר רמה - רם, שלמדנו מצפון לירושלים, אלא "קול בְּרָמָה".

הביטוי הזה "קול בְּרָמָה" מאפיין את הבכי שמצוין כאן בבכייה של רחל אימנו. כי הלא יש לשים לב בכי וצעקת כאב שנאמרת בשקט, ובדממה - יש לה כוח גדול בשמים. "לְךְ דֻמִיָה תְהִלָה".

הרבי מקוצק אומר על הכתוב בספר תהילים: "כִּי הֶחֱרַשְׁתִּי בָלוּ עֲצָמַי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל הַיּוֹם". יש פה ודאי ביניכם אומרות תהילים, נכון? איזה פרק זה בתהילים, אגב? "כי החרשתי בלוי עצמי בשאגתי כל היום". פרק ל"ב בתהילים. שראוי להדגיש כי על פי מסורת הגאון מווילנה, הפרק הזה, פרק ל"ב בתהילים, הוא הפרק שנאמר ביום הכיפורים. זה שיר של יום, ביום הכיפורים. שימו לב, פרק ל"ב בתהילים, שמתחיל במילים: "אַשְׁרֵי נְשׂוּי פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה, אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב ה' לוֹ עָוֹן וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָה. כִּי הֶחֱרַשְׁתִּי בָלוּ עֲצָמַי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל הַיּוֹם".

עונה על זה החריף שבחסידות, הרבי מקוצק: יש צעקה שנשמעת למרחוק, בקול רם. ויש צעקה פנימית, צעקה שנשמעת בשתיקה מבפנים, ודווקא היא שוברת את כל הגוף. ועל זה אומר דוד המלך: "כִּי הֶחֱרַשְׁתִּי" - "בָּלוּ עֲצָמַי". איך "החרשתי" ו"שאגתי"? איך זה יכול להיות בנוי יחד? אלא זאת, אומר הסבא מקוצק: צעקת הדממה. "כי החרשתי בלו עצמי בשאגתי כל היום". אבל כאן, אצל רחל אימנו, אנחנו דווקא שומעים "קול בְּרָמָה". הקול הזה הוא לא קול שקט. הוא קול שעולה ומיטלטל. "נהי בכי תמרורים". תמרורים, הכוונה היא, כפתור תמרור, שמתמר ועולה.

חלק ב':

מהות הבכי כפעולה ושיבת בנים לגבולם

פתיחה: הבכי כפעולה תפקודית

מדוע אם כן נהי בכי תמרורים? הלוא כבר אמרנו שחנה היא מדברת על לבה, רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. למה צריך לצעוק? הרי הקדוש ברוך הוא עונה ל... דוברים, לוחשים על דלותם בלחש. מה, כפתאטיס הרע לא נשמע? מדוע נהי בכי תמרורים? קול של יתרומם ויעלה?

חברות יקרות, צריך להבין ולדייק. אני אומר שוב, העיקר זה לבוא אל התיבה, אבל לפעמים כשתהיי לפתע בוחנת את הפסוקים, אתה מגלה את המעמקים שלהם, האמיתות שלהם. וזה נותן לך אחר כך מבט חדש גם על הקריאה הפשוטה.

הפסוק אומר: לאחר בכייתה של רחל, "כֹּה אָמַר ה': מְנָעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדְּמָעָה, כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב. וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם".

נעמוד קצת על הלשון הקשה: "כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ". איזו פעולה אנחנו מדברים? מהי פעולתה של רחל, עליה עונה הקדוש ברוך הוא: "טוב, טוב, יש שכר לפעולתך"? אז ידועה מסורת חכמים על כך שרחל מסרה את הסימנים ללאה, וכתוצאה מכך שמסרה את הסימנים, כדי שלאה לא תתבייש, אומר לה הקדוש ברוך הוא: "יש שכר לפעולתך". זאת דרשה נפלאה. אבל מהו פשוטו של מקרא? מה הייתה הפעולה? הבכי. "יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ" – פעולת הבכי.

הבכי כמנגנון פונקציונלי ומעורר רחמים

"מִנָּעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדְּמָעָה, כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ". תסכימו איתי שלקרוא לבכי בשם "פעולה", זה נשמע קצת מוזר. היום אנחנו קצת הורגלנו, למשל, כשמדריך הולך עם החניכים שלו, אז הוא נותן להם "פעולה". כמו שאנחנו אומרים בבני עקיבא: "הולכים לפעולה". גם כן מילים קצת מוזרות. אבל לדבר על בכי? נניח הולכת אשתי היקרה, ואתן הולכות חברות, "אנחנו הולכות לעשות פעולה". מה? "הולכות לשדה בוכים לבכות". הוא זה שנקרא "פעולה"?

אתה לומד מכאן שהבכי הוא פעולה. התפילה היא עבודה, והבכי הוא פעולה. אני מרגיש את עצמי, כאילו שלא במקומי ללמד נשים מהי פעולת הבכי. אבל מה שאני מבקש לומר הוא, שדווקא נשים, ובמיוחד אלה שכבר זוכות, כפי שאני רואה כאן רבות, לגדל ילדים, יודעות שהבכי, ובמיוחד אצל תינוקות, הוא פעולה.

הבכי הוא אינו רק ביטוי של צער, של כאב. הבכי הוא פונקציונלי, תפקודי. התינוק רוצה למשוך תשומת לב, שירדימו אותו, או מכיוון שהיא רעב, או מכיוון שלא נוח לו והוא צמא, הוא מתחיל לבכות. האמא ניגשת, גוחנת לעריסתו, נותנת לו את הציצי, וישר ככה, צ'יק! הבכי הופך להיות חיוך.

פה אנחנו אומרים: "איזה ארטיסט הילד הזה". הוא בכלל לא ארטיסט. הוא בכה כדי לעורר תשומת לב. הבכי פעל את פעולתו, הביא את אימו להתקרב אליו – והוא צוחק. הבכי הוא פעולה. שיש לו תפקיד – לעורר תשומת לב, לבטא את הצעקה שתפעל ניסים.

התעוררות מלמטה וקיבוץ נידחים

הבכי של רחל הוא בכי פונקציונלי, תפקודי. ומהו תפקידו? ראשית כול, לעורר את ריבונו של עולם ולומר לו: "האם ככה תזניח אותי? האם ככה תעזוב אותי לנפשי?" והקדוש ברוך הוא, שהכול גלוי וידוע לפניו, רוצה שיתעוררו הרחמים מלמטה למעלה.

כמו שקראנו בהפטרה לפני שבועיים, שהקדוש ברוך הוא הופקדה חומותיה של ירושלים: "עַל חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה... הַמַּזְכִּרִים אֶת ה' אַל דֳּמִי לָכֶם". אל תשתקו. למה? וההמשך מדהים: "וְאַל תְּתְנוּ דֳּמִי לוֹ, עַד יְכוֹנֵן וְעַד יָשִׂים אֶת יְרוּשָׁלַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ". כאילו אומר הקדוש ברוך הוא: "שמתי אתכם בתור שעון מעורר, שלא רק תרגישו את חוסר הרחמים, אלא תעירו אותי!"

וכי באמת ריבונו של עולם לא ישן ולא ינום? האם הוא צריך שמישהו יעורר אותו? "אַל תְּתְנוּ דֳּמִי לוֹ"? כן, הוא צריך. כי הוא רוצה לראות שאנחנו מתעוררים ומעוררים, באתערותא דלתתא – בהתעוררות מלמטה. שימו לב לביטוי הזה, הוא ביטוי המפתח לכל מה שאנחנו עומדים לומר כאן.

"אַל תְּתְנוּ דֳּמִי לוֹ". רחל בבכייה מעוררת רחמי שמיים, ולכן "יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ" – כי זוהי פעולה. אבל יש עוד פונקציה אחת, שגם נובעת מזה, בבכייתה של רחל. יש ביטוי נפלא של הרב קוק זצ"ל באגרות הראיה: "בכי רחל המקבץ נידחים, כקול שופר המקבץ נידחים". כמו קול שופר, בשופר גדול יתקע, ומהאופק יבואו האובדים, כמו שאנחנו אומרים בפסוקים בישעיהו: "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל, וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם".

קול השופר תפקידו לעורר את הלבבות ולקבץ את הנידחים. שהתקיעה היא תקיעה שמקבצת, שמכנסת. וגם תקיעת שופר מופיעה ביובל, ביום הכיפורים. "וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ". הן תקיעת השופר. בכייתה של רחל מקבצת נידחים.

מי שאוזניו כרויות, הילד שהלך למרחקים, נודד אי שם, אם כתוצאה מצרות וייסורים, וגם מלהיות במשברים, אם סתם ככה נודד, כמו בימינו על גדות האמזונס או שם בביג באר של הודו . אם אוזניו כרויות, באיזשהו מקום הוא שומע את בכייתה של רחל. אם הבוכייה עדיין, ואתה כאן – שוב הביתה חבירה, אם הבוכייה מגלה כי השכינה עדין... שובו הביתה! האם אינך שומע את הקול של אמא?

נמצא שהבכי הזה של רחל, פה והיפוך – התינוק בוכה כדי שהאמא תשוב אליו, האמא בוכה כדי שהילדים יחזרו אליה. ולכן זאת פעולה! "יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ" – הקול המעורר כלפי שמיים, והקול המעורר את כל הילדים לשוב הביתה.

קול בכייתה של רחל מיוחד כי הוא מיועד לחדור ולהגיע אל הנידח שבנידחים. ושימו לב ללשון המיוחדת בתנ"ך: "רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ, מֵאֲנָה לְנָחֵם עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ". איך היה צריך להיות כתוב בלשון מסודרת? "על בניה כי אינם", הרי בלשון רבים אנחנו עוסקים. למה "עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ"?

כי לרחל אימנו אכפת מכל אחד ואחד! כל בן ובן הנידח. איש לא נעדר! יוסף, ובנימין בן צאני... אכפת לה מכל ילד. "עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ". והפרק הזה דרך אגב

עוסק בעיקרו בבני אפרים. הלא אפרים הוא כול שבטי ישראל. גם בניה של לאה, הלא הם באים מכוחה של רחל. ולכן אימא רחל קוראת לכם, אימא רחל בוכה בוחלת לכם. "מֵאֲנָה לְנָחֵם עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ". דווקא הפשוט.

"כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ... וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב... כולם ישובו". ריבונו של עולם כביכול בזכותה של רחל לא יתן, וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נידח. וכך גם: "וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם".

חוויה אישית: השיבה לכפר עציון והשיחה עם הקצין הבכיר

אני חייב לומר לכן חוויה אישית. זכיתי לעלות, לשוב הביתה לכפר עציון, בית האבות שלי, מנחלת השחרור, לשוב לשם לאחר 19 שנה, לאחר מלחמת ששת הימים. ובדרך, היום הראשון של העלייה לכפר עציון, היינו ימים ספורים לפני ראש השנה תשכ"ח, שלושה חודשים בסך הכל אחרי מלחמת ששת הימים, עצרנו ליד קבר רחל, ואחד החברים שלנו, שאביו נפל בקרב האחרון בגוש עציון, קרא את הפסוקים הללו.

ומאז אני לא אשכח זאת. כשהוא קרא אותם, בפשטות: "קוֹל בָּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים... ורחל מבכה על בניה... ודבר ה' שאומר: 'מה לך יותר לבכות? למה אמא הזאת בוכה כל החיים? כֹּה אָמַר ה': מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדְּמָעָה, כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב, וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם'".

כשקראנו את הפסוקים הללו, הרגשתי משהו מיוחד, בחוויה אולי חד-פעמית בחיים, שהפסוקים האלה נכתבים עלינו, כאן ועכשיו! הנה, עכשיו אנחנו שומעים, את הקדוש ברוך הוא – יש ביטוי בדברי חכמים: "הקדוש ברוך הוא מכתיב עלינו", כותב עלינו, מלהיב עלינו! "ושבו בנים לגבולם". אנחנו, בכפר עציון, קומץ קטן של חבר'ה, אחרי 19 שנה, בכברת ארץ אחת, בדרך אפרת בית לחם, מקיימים את דבר ה' מוחים את דמעותיה של רחל, ומבשרים: "ושבו בנים לגבולם".

ומאז שרתה הרגשתי, אני וחבריי, שבעצם מה שאנחנו מרגישים כאן, קבוצה קטנה, בכברת ארץ אחת, במשך 19 שנה, כך נרחיב את זה פי עשרה, פי מאה, פי אלף, פי מיליון! נקבל הרגשה של עם שלם, של ארץ שלמה, במשך 2000 שנה. שיהודים מברזיל, מאמריקה, מרוסיה, מאתיופיה, ומפולין, בבכי יבואו ובתחנונים אובילם, כמו שאומר הכתוב בירמיהו, שומעים את קולה של רחל אימנו, שלשונה רך, בכייתה של רחל המקבץ נידחים, ושבים הביתה אל ארץ ישראל, ושבים הביתה בארץ ישראל, "וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם". מה שנקרא, ": שׁוּבִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל, שׁוּבִי אֶל עָרַיִךְ אֵלֶּה".

ומאז, מה אוכל לומר לכן? אולי אני כזה תמים ונאיבי, אני לא יכול להבין. אספר את זה, מוזר אולי. סיפור ריאלי, לפני פחות משבועיים, הייתה לנו פגישה עם קצין צבא בכיר ביותר, מן האנשים המפורסמים. ומאחר ועסקנו אתו בסוגיות השונות שעל הפרק: הביטחונית, ומבחינה מדינית, ואני מאוד מקווה שהצבא לא יתרגל לקרוע את עצמו ולנפץ את כל אמונותיו. שאלתי אותו, כמובן

בדיסקרטיות: "איפה אתה עומד להתפלל בראש השנה?" הוא נעלב ממש מן השאלה, ואמר: "מה, אתה חושב שאני לא יהודי? בטח שאני מתפלל בראש השנה!" שאלתי אותו: "האם אתה יודע מה קוראים בהפטרה?" ידע! ביום הראשון, ביום השני, ידע טוב מאוד מה היה הדבר בעיניו. כי יש שם עוד אנשים יודעים חשובים במנהל שלהם.

ואז שאלתי אותו: "תגיד לי, איך אתה יכול לקרוא את הפסוקים: 'מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה... וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב, וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם', ובאותה שעה לעסוק בתכנון עקירת הבנים מגבולם?! מה, הוויכוח שלך הוא איתי? הוויכוח שלך הוא עם ירמיהו הנביא! אם ריבונו של עולם שומע ומבשר 'ושבו בנים לגבולם', או שתכנס לבית הכנסת כדי לא לשמוע את הפסוקים בשעה שקוראים אותם, או שתסיק את המסקנות!" כמובן שהוא לא ענה לי על השאלה הזאת, אבל הרגשתי שהדברים נגעו ללבו.

אנחנו נתבעים, כל מי ששומע את הקול הזה של "ושבו בנים לגבולם", "וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם" בכל המשמעויות, בכל המובנים: לארץ ישראל, ובארץ ישראל, ולשורשיהם, ולאמונתם – זה המהלך האלוקי הגדול של שיבת ציון. כך הבנתי את הביטוי. אבל יש מי שמורח אותו. זה הלב, זה הגרעין של הפסוקים הללו. לא רק ההבטחה האלוקית הקיימת ועומדת. הרי היא קיימת ועומדת, והיא יכולה לבוא גם בייסורים וגם בעל כורחנו, כמו שאומר הכתוב בספר יחזקאל: "חַי אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי ה' אִם לֹא בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם". גם זה פסוק שנאמר על הגאולה. אבל הגמרא בראש השנה אומרת: לא כדאי לשים את הפסוק הזה "ובחמה שפוכה". אם אנחנו לא רוצים "בחמה שפוכה", אם אנחנו לא רוצים מניסיונות נוראים, צריכה להיות התעוררות מלמטה. ומה ביטויה של התעוררות מלמטה? בכייתה של רחל. הפעולה של הציפייה, של הכאב, של הנהייה הגדולה, שמיד נראה היא באה לידי ביטוי גם למעשה. אני מרשה לעצמי, אני יודע שפגעתי בזמנים, אבל עוד כמה דקות, כי התחלנו קצת מאוחר, אז לפחות נסיים את השאלה הזאת.

הַבֵּן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם: מסימן שאלה לסימן קריאה

שימו לב: אחרי דבריה של רחל, "נְהִי בְּכִי תַּמְרוּרִים" – בואו נראה את המילה "תמרורים" פעם נוספת. אבל לפני כן, הבית הבא: כולכם מכירים את הפסוקים: "הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם". כך קראנו ב"זכרונות" של ראש השנה: "הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם". מה זה "הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם"? מה זה ה-ה' הזאת, "הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם"? כאילו ה' הידיעה: הבן היקר הזה... לא, חברות יקרות. אני ככה נחרדתי כשקראתי את הפסוקים, אבל כך צריך לקרוא אותם: "הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם?! אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים?!" השייגעץ הזה?! התכשיט הזה?! שפנה לי עורף? שעבד עבודה זרה? הא?! ה-ה' הנפתחת היא ה' התמיהה סימן השאלה! איך החזנים ובעלי התפילה אצלנו מסלסלים: "הבן יקיר לי אפרים", ואנחנו לא שמים לב שיש פה ביטוי בסימן שאלה?! האומנם אתה בן יקיר, אחרי כל מה שהכעסת אותי תמרורים? אחרי כל מה שפנית לי עורף?

האם הוא בן יקיר או לא בן יקיר? הוא בן יקיר! "הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם" – בתמיה, אבל יש תימה שחייבת להתקיים. אבל כדי שהתימה תתקיים, משהו מסתתר בחובו, משהו כלומר: שהתימה תהפוך מסימן שאלה לסימן קריאה! ומי שיש לו

כישרון צריך לקרוא את הפסוקים האלה בו-זמנית עם סימן השאלה ועם סימן הקריאה גם יחד.

ומה נודע בפסוק הקודם? "שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד: יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד. הֲשִׁיבֵנִי וְאָשׁוּבָה, כִּי אַתָּה ה' אֱלֹהָי. כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי, וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ, בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי, כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי".

"אני מתבייש", אומר אפרים. "אני מתבייש, ריבונו של עולם, על שפניתי לך עורף. על שסטיתי מדרכך. אנא, האין תשובה בעולמך?" "כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי". אגב, פסוק עמוק מאוד, שהרמב"ם לומד ממנו, על פי הגמרא: קודם כל שבים על העתיד, הולכים מחדש, אחר כך עושים חשבון על העבר: "כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי – נִחַמְתִּי". מקבל עליו לעתיד, ואחר כך מתחרט על השאר.

חלק ג':

"נקבה תסובב גבר" והמהפכה האמונית

תשובת אפרים והתעוררות הרחמים העליונים

בדברו של אפרים הוא אומר לריבונו של עולם: "אני לא מרגיש טוב. אני רוצה לחזור הביתה, לא יודע איך. עגל לא לומד, השיבני ואשובה. אני מבקש ממך: השיבני!" לכאורה זו לא תשובה שלמה, אבל הרצון הוא תשובה.

או אז מתעוררים רחמים עליונים. אומר הכתוב: "הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם, אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים? כל כך הרבה צער גורמת לי הגורה הזאת, ובכל זאת מה לעשות? אתה ילד שלי. כִּי מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד, עַל כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ, רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם ה'".

נמצא, שבעצם רצונו של אפרים, שהוא בן בנה של רחל, אבל שפנה עורף, שהלך, שסטה, מלכות אפרים הסוררה או עולה, שסרחה, הבן הזה, ברגע שהוא משמיע צליל של הרהור תשובה, "השיבני ואשובה", מיד רחמים עליונים מתעוררים, וה"הבן יקיר לי" בסימן שאלה, הופך ל"הבן יקיר לי" בסימן קריאה. מה אפשר לעשות? שננטוש אותו, את הילד היקר הזה? "הוא בן שלי", אומר הקדוש ברוך הוא, "המו מעיי לו, רחם ארחמנו נאום ה'".

הנה לכם שוב בפסקה השנייה הדגש על כך שהמהלך של הרחמים המתעוררים, להחזיר, להכניס את הילד הביתה, הרי לא נעזוב אותו בחוץ, כשרוח סערה... לא נעזוב אותו בחוץ לאחר שהוא דופק על הדלת ואומר: "השיבני ואשובה כי אתה ה' אלוקיי"!

הציבי לך ציונים, שימי לך תמרורים

והמהלך הזה, של היחס בין ההתעוררות מלמטה להתעוררות מלמעלה, בא לידי מיצוי קוטבי בשורות האחרונות, על קצה המזלג: "הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים" – יש פה שלוש הצעות, כל אחת בפני עצמה, ושלושתן מצטרפות לאותו הלייב, לאותה נקודת מרכז: "הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים, שִׂמִי לָךְ תַּמְרוּרִים, שִׁיתִי לִבֵּךְ לַמְסִלָּה דֶּרֶךְ הָלָכְתְּ, שׁוּבִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל, שׁוּבִי אֶל עָרַיִךְ אֵלֶּה".

אומר ריבונו של עולם לכנסת ישראל: את בגולה, לאחר שהוגלית מפני חטאינו וגלינו מארצנו, ונתרחקת מעל אדמתנו, נתפזרת בכל פינה ובכל פאה, מקצה השמיים ועד קצה השמיים. אבל "הציבי לך ציונים"! מה זה ציונים? חכמים למדו מהפסוק הזה, "הציבי לך ציונים", הלכות גדולות: כשיהודי בונה את ביתו, משאיר אמה על אמה זכר לחורבן.

ודרך אגב, אני לא מציע לאף אחד לחפש היתרים בעניין הזה. כל בית יהודי נאמן צריך שיהיה בו אמה על אמה לא מסוידת, יש פוסקים שאינם מציעים... אם אתם רוצים, מחפשים היתרים – צריך שאדם ייכנס לביתו ויראה אמה על אמה. שאפשר לעטר אותה בפסוק, כך אני כתבתי וחצבתי בתוך הקיר בבית שלי את הפסוק הזה: "אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני", בתוך האבן. "הציבי לך ציונים" – ציונים במזרח של הבית, בתפילה, ציונים של הכוס שמפזרים בחתונה – "הציבי לך ציונים".

אבל הפסוק הולך עוד טיפה הלאה: "שִׂמִי לָךְ תַּמְרוּרִים"! מה זה תמרורים? הנה כבר המילה המודרנית "תמרורים", יש כמובן נקודה – בקיצור: שלטים! שלטים! מאיר עיניים! "שימי לך תמרורים" – הדרך לארץ ישראל! תתארו לעצמכם שבפולין, או ברומניה, היו קמים כותבים את הדברים האלה: יש שלטים מאיר... כאן הדרך לבוקרשט, כאן הדרך לפריז, כאן הדרך לרומא, כאן הדרך למדריד, כאן הדרך ללבוב, כאן הדרך למוסקבה – שלט בסיביר: חץ – לארץ ישראל! בפריז: חץ – לארץ ישראל! זה כל כך קרוב, כן? "שימי לך תמרורים"!

אלה המילים שהפסוק נקרא, המילים שהפסוק נקרא מקודם: "נהי בכי תמרורים", מלמד שהבכי הוא בכי של סימני דרך, בכי תמרורים! הנה הקשר בין השניים, הבכי הפונקציונלי שדיברנו עליו. והנה השלב השני: "שימי לך תמרורים" – אל תסתפקי בציונים, תמרורים! ציון – ריבוע. תמרור – חץ!

"שִׁיתִי לִבֵּךְ לַמְסִלָּה דָּרֶךְ הָלָכְתְּ" – תתחילי לשרטט את המפות! את מפות הדרכים, את מפות ההתיישבות – ולא מפות ההתנתקות חלילה! מפות! ששירי לביך הלכת! ולבסוף, לאחר הציונים והתמרורים והשיתי לבך למסילה: "שׁוּבִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל, שׁוּבִי אֶל עָרַיִךְ אֵלֶּה"! תחזרי הביתה, עזבי את השדמות! כבר מאוחר!

ריבונו של עולם קורא ביד נביאו ירמיהו לחזור הביתה לארץ ישראל! "שובי בתולת ישראל"! מה את חושבת, שמנו ציונים רק בשביל שיישארו ציונים? תמרורים רק בשביל לתפארת המליצה? מפות שורטטו רק בשביל שיהיו באלבום או באטלס? שובי! ביצועים אני רוצה לראות! "שׁוּבִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל, שׁוּבִי אֶל עָרַיִךְ אֵלֶּה" – לבית אל, ולביתר, לגוש עציון, לחברון... ואתם יודעים מה? גם לתל אביב ולפתח תקווה, הרי זו ארץ ישראל! גם לרחובות ולגדרה, גם זו ארץ ישראל! "שׁוּבִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל, שׁוּבִי אֶל עָרַיִךְ אֵלֶּה"!

נקבה תסובב גבר: המהפכה האמונית-פמיניסטית

וכאן בא הפסוק המדהים: "עַד מָתַי תִּתְחַמָּקִין הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה?" למה את מתחמקת, שואל ירמיהו? מה קרה שהרגליים שלך כל כך כבדות? מה קרה? פתאום סלדת? "עַד מָתַי תִּתְחַמָּקִין"? מה את מתחמקת, הבת השובבה? מי היא הבת השובבה? כמובן, כנסת ישראל. למה היא מתחמקת? אפשר לתת

נימוקים הגיוניים: היא מתחמקת מפני שהיא טובעת בגלות, מפני שהיא מתעצלת, כמו שאמרו בציורים בשיר השירים: "פשטתי את כותנתי, איככה אלבשנה? רחצתי את רגליי, איככה אטנפם?" פינוק...

למה היא מתחמקת? זאת שאלה מכרעת בפסוק הזה, חברים, חברות יקרות. זה לא רק מסיבות אלה של עצלות ושל פינוק, "פשטתי את כותנתי איככה אלבשנה, רחצתי את רגליי איככה אטנפם", פינוק... יש לה סיבות דתיות להתחמק! יש לה סיבות תיאולוגיות, פילוסופיות-קיומיות למה היא מתחמקת! אתם יודעים למה היא מתחמקת? אני אנסח את הדברים האלה מתוך פשוטו של מקרא, וזה הסיום של הפסוק: "עַד מָתַי תִּתְחַמָּקִין הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה? כִּי בָרָא ה' חָדָשָׁה בָּאָרֶץ: נְקֵבָה תְּסוֹבֵב גָּבֶר"!

קודם כול התבוננו, מה המשל? זה מופיע בפירוש רש"י, הרד"ק, ואחרים. אם כתוב שהקדוש ברוך הוא אומר שהוא ברא שם חדשה בארץ, משמע שהיא עדיין אוחזת בדרך הישנה! מהי הדרך הישנה? אומרת: "ריבונו של עולם, אתה גירשת אותי. אתה לא רצית בי, נכון? כי מריתי בך. אז מה אתה מצפה ממני? שאני אחזור הביתה בכוחות עצמי? שאני אחרי שגירשת אותי, אבוא ואדפוק על הדלת ואומר: 'תכניס אותי הביתה'? מי שגירש – צריך להחזיר! וזה יפה כך שאני אהיה חוצפנית כזאת? שאני אהיה נועזת כזאת, פמיניסטית כזאת, ואבוא ואומר לך: 'אולי תייקח אותי בחזרה'? לא יכולה! אתה גירשת, אתה תשיב! כדת וכדין! ניחא חזרה אליני – בעל האבדה מחזיר את אבדתו! כך גם לוגיקת העולם: שאיש מסובב את האישה. והגבר הוא זה ש עושה את הצעד המקדים. מה פתאום שאני, במיוחד בעל העזות הזה שגירשת אותי...?"

כך אומר הרד"ק: מהי החדשה? "נקבה תסובב גבר" – שדרך העולם שהאיש מחזר ומסובב אחרי האישה, שכן אמרו חז"ל: "בעל האבדה מחזר על אבדתו". "אבל אז, לעתיד לבוא, 'נקבה תסובב גבר' – בחישה, כלומר שישובו בני ישראל אל ה' אלוקיהם ויגאל אותם, ואחר כך ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלוקיהם ואת דוד מלכם".

אומר ריבונו של עולם לפי ירמיהו הנביא לכנסת ישראל: יש לי חדשות בשבילך! יש פה מהפכה פמיניסטית! מהפכה המתחוללת בעולם! עכשיו – לא הגבר יקח את האישה, האישה תסובב את הגבר! "ברא ה' חדשה בארץ: נקבה תסובב גבר"!

קודם כול, הנמשל: הקדוש ברוך הוא אומר לכנסת ישראל: "למה גירשתי אותך? בגלל שפנית לי עורף, בגלל שבגדת בי, ובגלל שזנחת את הארץ! אני נורא רוצה שתחזרי הביתה. אבל את צריכה לגרום לי שאת רוצה לחזור הביתה! שאת רוצה לשוב אליי, שאת רוצה לשוב לארץ ישראל! תגלי את תשוקתך! תגלי שאכפת לך! שאת רוצה – את תבואי! אני רוצה לראות את ההתעוררות מצידך! 'הציבי לך ציונים, שימי לך תמרורים, שיתי לבך למסילה, שובי בתולת ישראל, שובי אל עריך אלה'! אני יודע שיש כאלה שאינם רוצים... או-ווא, כמה שחרדים אלה למדו אותך שאינם רוצים! 'יש שלוש שבועות! חס וחלילה לא לעלות בחומות! והקדוש ברוך הוא גירש אותנו, ומי שיעז לעלות ומי שיעז להתעורר לארץ ישראל – הרי הוא כופר בעיקר!' כך אומרים הסאטמרים. איך רבי יואל זכר צדיק לברכה היה מתקומם כנגד זה! מה את אומרת? חלילה! אני אתעורר?

הרי הקדוש ברוך הוא גירש אותנו, אנחנו נשב בבושה ובחרפה עד שתתפוס אותנו בציצית ראשנו ותגאל אותנו!

אין פסוקים בכל התנ"ך אנטי-חרדיים במובן תפיסת החרדיות, כמו הפסוקים האלה בספר ירמיהו ! ירמיהו אומר: 'מה לעשות? ציוני דתי... בואו ללמוד מתנ"ך! הציונים הדתיים אולי, אולי, אולי מתחילים לשמוע, ורובם עדיין לא – מה שאומר ירמיהו: 'ברא ה' חדשה בארץ: נקבה תסובב גבר'! ריבונו של עולם אומר: 'אתה לא רוצה שאני אתעורר תחילה – תגלה שאתה רוצה! כשתתחיל להתאמץ: 'רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו'! אני רואה שאתם רוצים – אז גאולתכם מובטחת! אני שומע את קול בכייתה של רחל ואומר: 'יש שכר לפעולתך', אני שומע את אפרים מתנודד ואומר 'השיבני ואשובה' ורחמיי הומים עליו, אני שומע אותך מתחילה ללכת ולהתיישב ולעלות פעם נוספת ולהציב ציונים ולדבוק בארץ, לאחוז אפילו כלפי העזות והקשיים מגוש קטיף – אם את מתעוררת – גם אני אתעורר בחסדי השם, ואשפיע עליכם חסדכם, חסדיי!'"

סיכום והקדשה לנשות הכנס

חברות יקרות, 'תפוחי זהב במשכיות כסף' – דבר דבור על אופניו. אומר הרמב"ם: הנמשל הוא תפוחי זהב, אז המשל צריך להיות משכיות כסף, המשל נהיה יפה. הנמשל שלנו: כנסת ישראל וריבונו של עולם. מה המשל? אתן יודעות מה המשל? המשל – אתן! כל הבנות היקרות שיושבות כאן הן המשל לנמשל!

הוי אומר: ההתעוררות הזאת של נשים לדרוש את השם, לסבול, להיות שותפות, ודעו לכן גם בהתיישבות – בעיקר זה הנשים! הגברים – נחמדים, הנשים העיקר! ההתעוררות הזאת, המסירות לארץ ישראל, המסירות לתורה, שמתגלות... כל ההתעוררויות האלה שמתגלות מלמטה על ידי נשים – הן הן האות! ואנחנו אומרים לריבונו של עולם: 'ראה איזה משל יפה! עכשיו, תקיים בטובך ובחסדך את הנמשל: השיבנו ה' אליך ונשובה, חדש ימינו כקדם! השיבנו ונשובה אל הארץ הטובה!'"

תמלול: רפי קפלן

בע"ה עיון ולימוד מתוך שיעור של חנן בנושא: "סודה של רחל"

1. **ירמיה פרק לא**

(יד) **כֹּה אָמַר ה' קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ: (טו) כֹּה אָמַר ה' מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב: (טז) וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם:**

*איזו בעיה תחבירית מתעוררת מלשון פסוק יד?

תמרורים

ב שני של ראש השנה אנו מפטירים בפרק הנחמה הגדול שבספר ירמיה, ובאוזנינו מתנגנות מילים
חמלה ורוך:

ה' מָצָא חֵן בַּמִּדְבָּר עַם שְׂרִידֵי חָרֶב
רָגִיעוֹ יִשְׂרָאֵל. (ירמיה ל"א, א')

ך זה ליום הזיכרון, שכן רצוף הוא זיכרונות מני קדם ומעלה מתהום הנשייה "אהבת עולם" שלא
קם:

וֹלָם אֲהַבְתִּיךְ, עַל כֵּן מְשַׁכְתִּיךְ חָסֶד. (ב')

אלא שפסוק מלא מההפטרה, שובץ בסדר הזיכרונות שבתפילת מוסף של ראש השנה:

ר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים
בְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד
מוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם ה'. (י"ט)

זאת דומה, שהפסוקים הנוגעים אל הלב יותר מכל, הינם אלה המעלים את דמותה של רחל
על בניה:

ה': קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל
ל בָּנֶיהָ, מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ.
ה': מְנָעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדְּמָעָה,
כָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב
ה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם. (י"ד-ט"ז)

נו, שבכיה בוקע שערי רקיע, אינה רק האמא הפרטית של יוסף ובנימין, אלא האם הגדולה – 'אם
ובכייה הינו הבכי של כנסת ישראל כולה המצפה לשוב הבנים לגבולם ואינה פוסקת מלבכות עד
חרון בניה הביתה.

של רחל לכל אחד ואחד מישראל, רמוזה בכתוב באמצעות המעבר מלשון רבים ללשון יחיד:
הִנָּחֵם עַל **בָּנֶיהָ** כִּי **אֵינֶנּוּ**", ולא 'כי אינם'.

י עבור רחל כל בן הוא "בן יחיד", ועל כל אחד **מבניה** היא בוכה כי **איננו**. וזועקת: "לְבַלְּתִּי יְדַח
ח" (שמואל ב' י"ד, י"ד),ולו גם אחד שהושלך בצד.

נו שנשאה עד כה את סבלה בדומייה, ואחזה ב"פלך של שתיקה" כלשון חז"ל (אסתר רבה ב'),
לה עוד לשתוק ובכיה מהדהד בקול גדול, כתרגום ה"יונתן" לביטוי "קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע" – "קלא
מא אישתמע".

ס' – יש לראות... ולשמוע!
הדגשת הכתוב כי קולה של רחל נשמע ברמה, דומה שניתן לגלות ממד חדש גם בביטוי הצמוד

מְרוּרִים.
המילה 'תמרורים'?
פרש: "**במרירות** הלב", וכן המצודות: "יללת בכי **מר**".
זה פלא: מילה נדירה זו – 'תמרורים', מופיעה פעם נוספת בהמשך אותו פרק, במשמעות שונה

צִיֻּנִים שִׂמִי לָךְ תַּמְרוּרִים
לַמְסִלָּה דָּרֶךְ הָלָכְתְּ
לַת יִשְׂרָאֵל - שֻׁבִי אֶל עָרַיִךְ אֵלֶּה. (כ')
ם' כאן, משמעותם תמרורי דרכים כלשון ימינו, וכך מפרש הרד"ק:
ם" – כמו ציונים להכיר הדרך.
סיף בעקבות המדרש:
ם" – לשון **תמרים**.
רים **המיתמרים** לגובה, משמשים עד היום ציון דרך מובהק לנודדי המדבר.
מנם יש למילה 'תמרורים' שתי משמעויות נבדלות לחלוטין זו מזו, ושתיהן מצאו באקראי בפרק אחד!
שיש קשר ביניהן, ו'בכי תמרורים', אין משמעותו רק בכי-מר, אלא בכי הנשמע **ברמה** והוא עולה אל-על, כתמרור דרכים.
שנית 'פעוטה' זו, פותחת פתח להבנת ייעודו העמוק של הבכי – בכלל, ובכייה של רחל – בפרט.
נראה במבט ראשון כתגובה ספונטנית לסבל ולכאב -יש לו תפקיד פונקציונלי מובהק, גם אם אין ודע לו לעתים.
בוננו דרך משל בבכיו של תינוק רעב. אין ספק שבכי זה נועד להסב את תשומת לבה של אמו לה: בואי להניק אותי. והוא הדין לילדים (ואף למבוגרים...), הנתונים במצבי לחץ ומצוקה, בבכיים קריאה לעזרה.
קולי רחוקי שלי"?
בכיה של רחל, המבכה על בניה. לא בכי של אבל לפנינו, ולא המיה של נוסטלגיה המתרפקת על ' אלא 'בכי תמרורים' המיתמר כלפי מעלה ופניו נשואות לעתיד!
רורים זה מוצב תמרור דרכים ונשמעת קריאת כיוון, הן כלפי הבנים, הנתבעים לשוב לביתם, והן ן העולמים, הנדרש להשיב בנים לגבולם.

ונה כאן בכייה של רחל בשם 'מוזר' - "פעולה":
ךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ...
של רחל הינו 'בכי פונקציונלי' הפועל את פעולתו, ואינו נותן מנוח – לא לאב ולא לבנים – עד
הביתה כולם כולם!

ופרות' שבתפילת המוספים אנו קוראים:
תֵּבֶל
ץ כְּנָשֹׂא נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ. (ישעיה י"ח, ג')
ם הַהוּא, יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל
בְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר, וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם. (שם כ"ז, י"ג)
ים מותוות כאן לכינוסו של העם והשבתו הביתה:
שפת המראות: להרים נס ודגל – "כְּנָשֹׂא נֵס הָרִים תִּרְאוּ" ולהציב תמרור דרכים - "שִׂמִי לָךְ
ם".
בשפת הקולות: לתקוע בשופר גדול "וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ" ולהאזין ל"בְּכִי תַמְרוּרִים" - תמרור
רחל.

על סף השנה החדשה, ולבנו הומה לבשורת נחמה, הבה נאמר דברים פשוטים וברורים:
שומע את קול בכייה של רחל
תמרור דרך:
ם ריבונו של עולם **ולהשיב** בנים לגבולם,
ר נָבֵל צִיץ, וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם.

מעט מן האור, מועדים: ראש השנה ויום הכיפורים

ערך: שמואל כ"ץ, רב בתי ספר בירושלים